

BOGUSŁAW LUCHTER

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

PROCES UTRWALANIA SIĘ KLUCZOWYCH FUNKCJI KRAKOWA NA PRZYKŁADZIE PRZEMIAN UŻYTKOWANIA ZIEMI W CENTRALNEJ CZĘŚCI MIASTA

Abstract Process of Perpetuating the Leading Functions of Cracow on the Example of Changes in Land Use in the Central Part of the City. The presented work has been devoted to the process of perpetuating socio-economic functions of the city that have been formed as a result of the change of political and economical system in Poland in 1989. The analysis have been conducted on the example of the city of Cracow – especially on the Down town area, which has always been affecting the development of the whole city. The analysis concerned changes that took place in the structure of land use within areas concentrating main functions of the city – defining the directions of its development, that were recognized in the past land use plans (in the years 1992-2012) as the most significant for the city, e.g.: culture, science and tourism.

The study revealed the increase in the surface of areas concentrating such functions as: culture, science, higher education and tourism, in the central part of the city as well as in its other parts.

Keywords: Geography of urban settlement, land use in cities, spatial management.

Wprowadzenie

Przemiany polityczno-gospodarcze zachodzące w Polsce po 1989 r. przyczyniły się do istotnych przeobrażeń zarówno struktury społeczno-gospodarczej, jak i przestrzennej kraju. W przypadku gospodarki rynkowej przywrócony został funkcjonujący do II wojny światowej mechanizm renty gruntowej. Zwiększony został nacisk na wzrost znaczenia funkcji gospodarczych, wyznaczających rozwój miast i innych miejscowości. Dotyczyło to głównie usług, których rola w strukturze społeczno-gospodarczej tego typu jednostek osadniczych, istotnie wzrosła. Ograniczeniu uległy zrealizowane w trakcie trwania gospodarki centralnie sterowanej funkcje produkcyjne, zwłaszcza przemysłu wydobywczego i ciężkiego.

Celem opracowania jest wykazanie, że przywrócenie zasad gospodarki rynkowej przyczyniło się do utrwalenia ukształtowanych w ciągu dziejów funkcji kluczowych rozwoju Krakowa: kultury, nauki i turystyki, na podstawie procesu przemian użytkowania ziemi zachodzących w centralnej części miasta, na tle jego ogólnego terytorium.

1. Zarys procedury badawczej

W badaniach dotyczących określenia procesu przemian struktury użytkowania ziemi w obrębie form użytkowania ziemi, będących odzwierciedleniem realizacji głównych funkcji rozwoju gospodarczego miasta, wyznaczonych w opracowanych po II wojnie światowej planach zagospodarowania przestrzennego, tj.: wyspecjalizowanej produkcji przemysłowej, kultury, nauki i turystyki, przyjęto różne przekroje czasowe, z reguły zawierające się w przedziale 1992–2012, a więc w okresie rozpoczęcia wdrażania zasad gospodarki rynkowej w Polsce.

Dla określenia procesu przemian struktury ogólnej przyjęto przedział czasowy: 2002–2012, a niekiedy 2002–2014. Podyktowane to było dostępnością do danych statystycznych, zawartych w rocznych zestawieniach ewidencji gruntów dla Krakowa z uwzględnieniem całego terytorium miasta oraz czterech jednostek ewidencyjnych, podstawowych jednostek przestrzennych przyjętych w geodezyjnej ewidencji gruntów [*Rozporządzenie...* 2001, s. 2779]. W przypadku Krakowa są nimi funkcjonujące w latach 1973–1991 – cztery były dzielnice administracyjne: Krowodrza, Nowa Huta, Podgórze i Śródmieście. Wydział Geodezji Urzędu Miasta Krakowa posługuje się nimi do dzisiaj (mimo wprowadzenia w 1991 r. podziału na dzielnice samorządowe¹).

Analiza procesu przemian użytkowania ziemi przed 2002 r. była utrudniona ze względu na brak wyróżnienia we wcześniej obowiązującym *Zarządzeniu Ministrów Rolnictwa i Gospodarki Komunalnej z 1969 r.* użytków, będących odzwierciedleniem realizacji funkcji gospodarczych nakreślonych w dokumentach planistycznych jako kluczowe w rozwoju miasta Krakowa. Zgodnie z tym *Zarządzeniem* tereny przemysłowe, tereny usługowe (w tym m.in. kultury, nauki i szkolnictwa wyższego, turystyki) wraz z terenami mieszkaniowymi, zestawiane były w statystykach geodezyjnych łącznie, jako tzw. tereny zabudowane (w ramach terenów osiedlowych) [*Zarządzenie...* 1969, s. 224].

Od 2002 r. w obrębie terenów zabudowanych wyróżnia się: tereny mieszkaniowe, tereny przemysłowe oraz inne tereny zabudowane, do których zaliczono zgodnie z obecnie obowiązującym *Rozporządzeniem z 2001 r., dotyczącym ewidencji gruntów i budynków*, m.in. ...budynki i urządzenia związane z kultem religijnym, kulturą i sztuką, nauką, wypoczynkiem... [*Rozporządzenie...* 2001, s. 2845]. W badaniach procesu przemian użytkowania ziemi w obrębie terenów przemysłowych oraz innych

¹ Wykaz dzielnic samorządowych miasta Krakowa zawarto m.in. w pracy Luchtera [2012, s. 24–25].

terenów zabudowanych wykorzystano zestawienia gruntów dla 2002, 2012 i 2014 r. [Zestawienie ... 2003, 2013, 2015].

W celu bardziej szczegółowej analizy przeprowadzono badania na przykładzie b. dzielnicy katastralnej Krakowa – Śródmieście², historycznego jądra miasta, rzutującego na jego rozwój gospodarczy i przestrzenny.

Ze względu na przeobrażenia struktury użytkowania ziemi w Krakowie w warunkach gospodarki rynkowej przyjęto w badaniach czasokres: 1992–2012, jako reprezentacyjny dla tego etapu gospodarki polskiej. Dobór takiego przedziału czasowego podyktowany też został dostępnością do materiałów, pochodzących z badań terenowych, przeprowadzonych przez autora na obszarze byłej I dzielnicy katastralnej Śródmieście, w 1992 i 2012 r. [Luchter 2014]. Badania terenowe przeprowadzone zostały na podstawie arkuszy mapy topograficznej Polski, opracowanej w skali 1:10 000 [Mapa ... 1997].

Dzięki przyjęciu szczegółowej klasyfikacji użytków, opracowanej przez autora prezentowanej publikacji w jego pracy doktorskiej można było prześledzić przemiany użytkowania ziemi w obrębie użytków będących konsekwencją oddziaływania wspomnianych wcześniej funkcji. Użytki te zostały zakwalifikowane do kategorii „użytków technicznych”³ (w podziale użytków według pierwszego stopnia klasyfikacji użytków), grupy: „terenów usługowych” (w podziale drugiego stopnia szczegółowości użytków) i form użytkowania ziemi („tereny kultury” wraz z „kultem religijnym”, „nauki i szkolnictwa wyższego” i „turystyki” (rozumiane jako tereny bazy noclegowej) – w podziale trzeciego stopnia szczegółowości użytków⁴.

Do oceny natężenia procesu przemian użytkowania ziemi wykorzystano wartość sumarycznych dodatnich lub ujemnych odchyłeń zmienności udziału procentowego poszczególnych użytków $|z_i|$ wyliczoną dla dwóch przedziałów czasowych, wyrażoną w pkt proc. W przypadku przyjęcia dla celów porównawczych takiej samej powierzchni (dotyczyło to np. właśnie b. I dzielnicy katastralnej – Śródmieście)⁵, wartości wyrażone w pp. równały się faktycznie zmianom procentowym⁶.

² Podział na dzielnice katastralne funkcjonował w Krakowie blisko 90 lat (1867–1954). Były nimi samodzielne niegdyś jednostki osadnicze historycznie związane z Krakowem, pierwotnie rozumianym jako późniejsza I i II dzielnica katastralna – Śródmieście + Wawel. Podział na tego typu dzielnice zaprezentowany został w pracy Luchtera [2012, s. 18–21].

³ Pojęcie *użytków technicznych* wprowadził do literatury Bromek [1966, s. 83].

⁴ W wymienionej pracy doktorskiej autor uwzględnił 106 form użytkowania ziemi (w podziale trzeciego i czwartego stopnia szczegółowości użytków) zakwalifikowanych do 18 grup użytków (według drugiego stopnia szczegółowości użytków) i 6 kategorii użytków (według pierwszego stopnia szczegółowości podziału [Luchter 1987, s. 175–198].

⁵ Bromek w swojej pracy habilitacyjnej przyjął dla byłej I dzielnicy katastralnej – Śródmieście powierzchnię 79 ha [Bromek, 1966, s. 16]. Taką też powierzchnię przyjęli: Górka [2004, s. 8] i Luchter [1994, s. 182 i 2014, s. 132].

⁶ Szczegółowe zasady wyliczania wskaźnika $|z_i|$ przedstawione zostały w pracy [Luchtera [2010, s. 81–82].

2. Funkcje kluczowe Krakowa wynikające z przeobrażeń sytuacji społeczno-gospodarczej kraju

Kraków jest przykładem miasta, w którego strukturze przestrzennej widoczne są wyraźnie ślady przeobrażeń funkcjonalnych. Miasto zachowało piętno przeszłości historycznej, czego dowodem są przetrwałe do dzisiaj liczne zabytki kultury materialnej. W 1978 r. najstarsza część miasta (tj. Rynek Główny wraz z zespołem staromiejskim oraz Zamek Królewski na Wawelu) została wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego UNESCO [Luchter 2012, s. 39]. Było to konsekwencją uznania kultury jako podstawowej funkcji gospodarczej miasta. Rozwój tej funkcji spotęgowany został rozwijającą się od okresu średniowiecza funkcją nauki, która do dzisiaj jest też kolejną funkcją kluczową Krakowa.

Zarówno dziedzictwo kulturowe, nagromadzone w ciągu wieków, jak i nauki przyczyniło się do rozwoju turystyki, która stała się następną, bardzo istotną kluczową funkcją w rozwoju miasta i współcześnie wyraźnie oddziałuje na jego rozwój przestrzenny i społeczno-gospodarczy.

Planiści przestrzenni od dawna uznali te trzy funkcje za podstawowe odnośnie do perspektywicznego zagospodarowania miasta i jego rozwoju społeczno-gospodarczego. Już w planie ogólnym tej miejscowości, opracowanym pod kierunkiem S. Hagera w 1964 r.⁷ jego autorzy wymienili kilka głównych funkcji rozwoju Krakowa, do realizacji których należałoby przeznaczyć przestrzeń. Tymi funkcjami kluczowymi były: kultura, nauka, turystyka. Po II wojnie światowej czynniki polityczne zaważyły na uznaniu produkcji przemysłowej jako dodatkowej, podstawowej funkcji miasta. Wiązało się to z lokalizacją huty im. Lenina i jej rozwojem. Wyodrębnienie przemysłu jako funkcji kluczowej, spowodowało pojawienie się obiektów, odznaczających się tym profilem produkcji, nawet w Śródmieściu Krakowa, przeważnie w zabudowie oficynowej tej dzielnicy.

Wśród innych istotnych funkcji S. Hager wymieniał jeszcze inne: komunikację i administrację. Oprócz funkcji kluczowych, w planach zagospodarowania przestrzennego wyróżniono także liczne funkcje uzupełniające, bez których miasto nie umiałoby funkcjonować, m.in.: handlu, ochrony zdrowia, oświaty [Ziobrowski 1996, s. 304–309].

W następstwie przeobrażeń ustrojowych i rozpoczęcia wdrażania zasad gospodarki rynkowej, w kolejnych dokumentach planistycznych opracowanych na podstawie treści zawartych w nowej *Ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 r.* [Ustawa ... 2003] pominięta została funkcja przemysłowa jako podstawowa w rozwoju perspektywnym miasta.

⁷ Plan ten został zatwierdzony w 1967 r. [Seibert 1983, s. 29; Mydel 1994, s. 69].

3. Wpływ ustaleń planistycznych na strukturę użytkowania ziemi w Krakowie

3.1. Zmiany struktury ogólnej

Zgodnie z danymi zawartymi w zestawieniach ewidencji gruntów opracowanych dla miasta Krakowa przez Wydział Geodezji Urzędu Miasta Krakowa można stwierdzić, że w strukturze rodzajowej terenów zabudowanych zaobserwowane zostały tendencje charakterystyczne dla okresu gospodarki rynkowej. Odnaczają się one relatywnym spadkiem udziału powierzchni terenów przemysłowych (przy bezwzględnym wzroście ich powierzchni), co spowodowane zostało spadkiem znaczenia funkcji przemysłowej w miastach Polski, a co za tym idzie także i w Krakowie, a wzrostem udziału powierzchni tzw. innych terenów zabudowanych, w tym zaliczanych do nich, terenów kultury, nauki i turystyki, będących efektem realizacji głównych funkcji gospodarczych miasta (por. tab. 1).

Tabela 1

Zmiany struktury rodzajowej terenów zabudowanych w Krakowie w latach 2002- 2014

Lp.	Wyszczególnienie	Powierzchnia w latach				Zmiany w latach 2002-2014 w pp. ¹	
		2002		2014		przyrosty	ubytki
		ha	%	ha	%		
1	Tereny zabudowane	8582	100,00	9798	100,00	x ²	x
	a) Tereny mieszkaniowe	3035	35,37	4363	44,53	+9,16	x
	b) Tereny przemysłowe	2540	29,60	2576	26,29	x	-3,31
	c) Grunty rolne zabudowane	1340	15,61	551	5,62	x	-9,99
	d) Pozostałe (Inne tereny zabudowane)	1667	19,42	2308	23,56	+4,14	x

Objaśnienia: ¹ pp. – punkty procentowe, ² x – nie dotyczy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów Wydziału Geodezji Urzędu Miasta Krakowa.

Spadek znaczenia funkcji przemysłowej uwidocznili się także w poszczególnych jednostkach ewidencyjnych, pomocniczych jednostkach przestrzennych, uwzględnionych w ewidencji gruntów. W okresie 2002-2012⁸, tj. dziesięciu lat, zaobserwowano spadek powierzchni terenów przemysłowych na obszarze trzech jednostek ewidencyjnych: Krowodrzy, Nowej Huty i Śródmieścia, a wzrost tylko na terenie Podgórze (por. tab. 2), gdzie postępował dalszy rozwój, zaprojektowanego jeszcze w latach 60.

⁸ Dla 2014 r. Wydział Geodezji Urzędu Miasta Krakowa nie opracował zestawień ewidencji gruntów w układzie jednostek ewidencyjnych.

Tabela 2
 Zmiany udziału powierzchni terenów przemysłowych w Krakowie – ogółem i w 4 byłych dzielnicach administracyjnych
 (od 1991 r. jednostek ewidencyjnych miasta) w latach 2002- 2012

Lp.	Jednostka przestrzenna	Powierzchnia danej jednostki przestrzennej – ogółem w ha w 2002 r.	Powierzchnia terenów przemysłowych na terenie danej jednostki przestrzennej w ha w 2002 r.	Udział terenów przemysłowych w powierzchni ogólnej w % w 2002 r.		Powierzchnia danej jednostki przestrzennej ogółem w ha w 2012 r.	Powierzchnia terenów przemysłowych na terenie danej jednostki przestrzennej w ha w 2012 r.	Udział terenów przemysłowych w powierzchni ogólnej w % w 2012 r.		Zmiany udziału w powierzchni Krakowa w latach 2002- 2012 w pp ¹		Zmiany udziału w powierzchni danej jednostki ewidencyjnej Krakowa w latach 2002- 2012 w pp ¹	
				Krakowa – ogółem	danej jednostki ewidencyjnej			Krakowa – ogółem	danej jednostki ewidencyjnej	P ²	U ³	P ²	U ³
1	Kraków ogółem	32684	2540	7,77	x ⁴	32684	2554	7,84	x	+0,07	x	x	x
2	Krowdrza	6734	79	0,24	1,17	6734	70	0,21	1,04	x	-0,03	x	-0,13
3	Nowa Huta	11073	1881	5,76	16,99	11073	1843	5,64	16,64	x	-0,12	x	-0,35
4	Podgórze	13090	477	1,46	3,64	13090	560	1,71	4,28	+0,25	x	+0,64	x
5	Śródmieście	1787	103	0,32	5,76	1787	81	0,25	4,53	x	-0,07	x	-1,23

Objaśnienia: ¹ pp. – punkty procentowe, ² P – przyrosty, ³ U – ubytki, ⁴ x – nie dotyczy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów Wydziału Geodezji Urzędu Miasta Krakowa.

XX w. zespołu przemysłowo-składowego nr 1 (Płaszów–Prokocim), wymienianego w ogólnym planie zagospodarowania przestrzennego opracowanym przez S. Hagera [Seibert 1983, s. 28].

Spadek powierzchni terenów przemysłowych w Nowej Hucie wiązał się m.in. ze znacznym spadkiem produkcji zakładu metalurgicznego (pierwotnie HiL, a obecnie ArcelorMittal). Generalnie w ostatnich latach funkcja przemysłu nie odgrywa już w Krakowie takiego znaczenia, jak przed 1980 r. i stała się jedną z uzupełniających (tj. podporządkowanych funkcjom kluczowym) funkcji gospodarczych miasta.

3.2. Zmiany struktury szczegółowej

Szczegółowe badania wpływu funkcji kluczowych na przemiany struktury użytkowania ziemi prześledzone zostały na przykładzie byłej I dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – Śródmieście. W następstwie uzyskanych rezultatów badań, można stwierdzić, że na terenie byłej I dzielnicy katastralnej Śródmieście zarejestrowany został wzrost zarówno bezwzględnej powierzchni, jak i udziału terenów usługowych, do których zakwalifikowane zostały użytki odzwierciedlające stopień realizacji funkcji kluczowych miasta, tj.: kultury, nauki i turystyki⁹.

Najszybciej rozwijały się tereny turystyki, rozumiane przede wszystkim jako tereny bazy noclegowej. Niewielkim przyrostem powierzchni odznaczały się natomiast tereny nauki i szkolnictwa wyższego oraz tereny kultury i kultu religijnego (por. tab. 3).

Należy zwrócić uwagę na dwukrotny wzrost powierzchni terenów usług gastronomicznych w centralnej części miasta, ściśle związanych z rozwojem turystyki (por. tab. 3).

Przyrost powierzchni terenów turystyki nastąpił kosztem innych użytków (przy zachowanym udziale użytków technicznych w powierzchni byłej dzielnicy I katastralnej Śródmieście). Przeprowadzone badania na obszarze, gdzie znajdowały się zarówno w 1992, jak i w 2012 r. usługi bazy noclegowej turystyki (ok. 4% powierzchni tej jednostki przestrzennej) wykazały dość istotne przeobrażenia. Wartość wskaźnika $|z_i|$ w podziale na główne kategorie użytków (na terenie Śródmieścia zarejestrowano tylko użytki techniczne i tereny zielone) wyniosła wprawdzie zaledwie 4,39, ale za to już w podziale drugiego stopnia szczegółowości na grupy – 55,09, a w podziale trzeciego stopnia na formy użytkowania ziemi – aż 64,3 [Luchter 2015, s. 30]. Oznaczało to, że w miejsce jednych grup i form użytkowania ziemi, w zdecydowanej mierze w obrębie użytków technicznych (terenów zabudowy mieszkaniowej, terenów budowy, zespołów wielofunkcyjnych¹⁰ i in.) pojawiły się, najczęściej po przeprowadzeniu stosow-

⁹ W badaniach porównawczych przyjęta została ta sama powierzchnia Śródmieścia, wynosząca 79 ha, dlatego wzrost (ewentualnie spadek) udziału powierzchni danego użytku w analizowanym okresie był jednocześnie równy zwiększeniu się (względnie zmniejszeniu się) powierzchni bezwzględnej tej grupy użytków.

¹⁰ Nomenklatura przyjęta zgodnie z pracą Luchtera [2010, s. 40].

nego remontu, nowe, świadcząc także o procesach rewitalizacyjnych krakowskiego Śródmieścia.

Tabela 3

Przemiany użytkowania ziemi w obrębie terenów usługowych
na obszarze byłej I dzielnicy katastralnej Krakowa – Śródmieście w latach 1992-2012

Lp.	Wybrane tereny usługowe	Odsetek powierzchni ogólnej dzielnicy w %		Zmiany udziału w powierzchni ogólnej dzielnicy w pp. w latach 1992-2012	
		1992	2012	Dodatnie	Ujemne
1	Usługi gastronomiczne	0,32	0,61	+0,29	x ¹
2	Usługi kultu religijnego	7,12	7,23	+0,11	x
3	Usługi kultury	3,8	4,15	+0,35	x
4	Usługi nauki i szkolnictwa wyższego	4,88	5,11	+0,23	x
5	Usługi turystyki	1,46	3,74	+2,28	x
6	Usługi pozostałe	6,62	7,06	+0,44	x
Tereny usługowe ogółem		24,2	27,9	+3,70	x

Objaśnienia: ¹x – nie dotyczy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Luchter 2014, s.136-137]

Podobną tendencję, jak w skali całego miasta, a zwłaszcza jednostki ewidencyjnej – Śródmieście, w skład której wchodzi analizowana b. dzielnica katastralna, od której ta jednostka ewidencyjna zaczerpnęła nazwę, odznaczały się tereny przemysłowe. Zrejstrowano ich ubytek, zarówno wyrażony wartościami bezwzględnyymi, jak i relatywnymi (por. tab. 2)¹¹.

Zakończenie

Przeprowadzone badania związane z oceną wpływu przeobrażeń zachodzących wskutek wdrażania zasad gospodarki rynkowej wykazały utrwalanie się funkcji kluczowych miasta w strukturze użytkowania ziemi. Jako przykład wybrany został Kraków, a zwłaszcza centralna jego część, była dzielnica katastralna – Śródmieście. Mimo różnych zawirowań politycznych po II wojnie światowej, rzutuje ona nadal na rozwój przestrzenno-gospodarczy całego miasta. Dowodem na to jest wzrost udziału powierzchni zajętej pod użytki wykształcone wskutek realizacji głównych funkcji

¹¹ Jednostka ewidencyjna Śródmieście od 2002 r. (podobnie jak wchodząca w jej skład b. dzielnica katastralna – Śródmieście) nie zmieniła swojej powierzchni. Wynosi ona (do chwili obecnej – tj. 2016 r.) – 1787 ha (por. tab. 2).

miasta, którymi pozostają w dalszym ciągu: kultura (wraz z kultem religijnym), nauka i szkolnictwo wyższe oraz turystyka (rozumiana przede wszystkim jako baza noclegowa).

Należy stwierdzić, że dla pozostałego obszaru Krakowa nastąpił również przyrost powierzchni użytków będących konsekwencją oddziaływania wspomnianych funkcji kluczowych na strukturę przestrzenną miasta. Dowodem tych przeobrażeń mogą być liczne inwestycje powstające w pozostałych fragmentach miasta, tj. poza jego historycznym jądrem.

Literatura

- Bromek K., 1966, *Użytkowanie ziemi w Krakowie i przyległych częściach powiatu krakowskiego około 1960 roku*. UJ w Krakowie, Zeszyty Naukowe, nr 128, Kraków.
- Górka Z., 2004, *Krakowska dzielnica staromiejska w dobie społeczno-ekonomicznych przemian Polski na przełomie XX i XXI wieku: Użytkowanie ziemi i funkcje*. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, UJ, Kraków.
- Luchter B., 1987, *Kierunki przemian użytkowania ziemi w aglomeracji krakowskiej*. Praca doktorska, masz., AE w Krakowie, Kraków.
- Luchter B., 1994, *Zmiany użytkowania ziemi w Krakowie w latach 1983–1992 na przykładzie centralnej części miasta – byłej dzielnicy katastralnej – Śródmieście*. AE w Krakowie, Zeszyty Naukowe, nr 422.
- Luchter B., 2010, *Przemiany w użytkowaniu ziemi w rozwoju miasta Krakowa*. UE w Krakowie, Zeszyty Naukowe, Seria specjalna: Monografie, nr 196.
- Luchter B., 2012, *Kraków – zarys przemian ekonomiczno-przestrzennych*. UE w Krakowie, Kraków.
- Luchter B., 2014, *Przemiany użytkowania ziemi w rozwoju miasta Krakowa – byłej I dzielnicy katastralnej – Śródmieście w latach 1992–2012*. UE w Krakowie, Zeszyty Naukowe, nr 6 (930).
- Luchter B., 2015, *Lokalizacja bazy noclegowej w Krakowie w latach 1992–2012 w byłej dzielnicy katastralnej – Śródmieście*. Świat Nieruchomości, nr 2 (92).
- Mapa topograficzna Polski. Skala 1: 10 000*, 1997, Główny Geodeta Kraju, Warszawa.
- Mydel R., 1994, *Rozwój urbanistyczny Krakowa po II wojnie światowej*. Wyd. i Drukarnia Secesja, Kraków.
- Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków*, 2001, Dz. U. R.P. nr 38 z 2 maja 2001 r., poz. 454.
- Seibert K., 1983, *Plan Wielkiego Krakowa*. Cracoviana, Seria III, Kraków 2000, Wyd. Literackie Kraków.

- Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, 2003, Dz. U. R.P. nr 80 z 10 maja 2003 r., poz. 717.
- Zarządzenie Ministrów Rolnictwa i Gospodarki Komunalnej z 20 lutego 1969 r. w sprawie ewidencji gruntów*, 1969, Monitor Polski, Dz. U. R. P., nr 11 z 25 marca 1969 r., poz. 98.
- Zestawienie zbiorcze według stanu z 1 stycznia 2003, Województwo Małopolskie, Miasto Kraków*, 2003, Urząd Miasta Krakowa. Wydział Geodezji, Kraków.
- Zestawienie zbiorcze według stanu z 1 stycznia 2013, Województwo Małopolskie. Miasto Kraków*, 2013, Urząd Miasta Krakowa. Wydział Geodezji, Kraków.
- Zestawienie zbiorcze według stanu z 1 stycznia 2015, Województwo Małopolskie. Miasto Kraków*, 2015, Urząd Miasta Krakowa, Wydział Geodezji, Kraków.
- Ziobrowski Z., 1996, *Plany rozwoju Krakowa – ich uwarunkowania i efekty przestrzenno-funkcjonalne*. Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomica, t. 27-28.